

вільного правопослуху, а по суті, завдається непоправна шкода поняттю солідарності в державі як суто моральному явищу.

Висновки. Одним з найбільш складних моментів державного буття, коли моральні принципи не діють, є наявність у державній реальності "контрморалі", або стандартів "подвійної моралі", коли публічно транслюється одне, а реально здійснюється інше. Це призводить до викривлення уявлень людей про цінності відносин у державі, несхвалення державного буття й незгоди з діяльністю з його формування - державним будівництвом. Справжня мораль, без всяких "контр-", подвійних стандартів і спотворень полягає в здатності індивідів до узгодження своїх особистих і суспільних інтересів. Тільки тоді стає можливим досягнення загального блага з об'єктивних позицій природного права, в той час як більшість юридичних приписів допускає використання подвійних стандартів, подвійної моралі, тобто може бути витлумачена так, як вигідно тлумачеві, що неможливо в природному праві.

Одним з досить неприємних і таких, що відчутно перешкоджає досягненню загального блага проявів подвійної моралі, є владний опортунізм, який має давню історію в розвитку людської цивілізації. Його подолання вимагає повернення до природного права, що базується на принципах моралі, і паралельно з цим - відродження морального здоров'я нації як основної умови досягнення загального блага.

Напрями подальших досліджень. З урахуванням складності і багатогранності розглядуваної проблематики виникає необхідність продовження її подальшого дослідження. Перспективами подальших наукових розвідок з окресленої проблематики є розробка та запровадження програм, спрямованих на відродження морального здоров'я нації і подолання етичних перешкод щодо досягнення загального блага в державі.

Список використаних джерел

1. Словарь по этике / под ред. И. С. Кона. - 3-е изд. - М. : Политиздат, 1975. - 392 с.
2. Ферреоль Ж. Социология. Терминологический словарь / Ж. Ферреоль. - 2-е изд. - СПб. : Питер, 2003. - 160 с.
3. Современный философский словарь / под общ. ред. д-ра филос. наук, проф. В. Е. Кемерова. - 3-е изд., испр. и доп. - М. : Академ. Проект, 2004. - 864 с.
4. Аристотель. Политика / Аристотель // Платон, Аристотель. Политика. Наука об управлении государством. - М. : Изд-во Эксмо; СПб. : Terra Fantastica, 2003. - 864 с.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда // Э. Дюркгейм. О разделении общественного труда. Метод социологии / пер. с фр. А. Б. Гофмана. - М. : Наука, 1991. - 576 с. - (Серия: "Социологическое наследие").
6. Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/russian/uk/2011/06/110527_uk_middle_class_feature.shtml
7. Монтескье Ш. Избранные произведения / Ш. Монтескье. - М. : Гослитиздат, 1955. - 567 с.
8. Вайцзекер Э. "Фактор четыре". Затрат половина, отдача - двойная / Э. Вайцзекер, Л. Ловинас, Э. Ловинас. - М. : Akademia, 2000. - 400 с.
9. Нозль-Брейнинг О. Построение общества / О. Нозль-Брейнинг ; пер. с нем. Р. Н. Редлиха. - М. : Посев-Австралия, 1987. - 144 с.

УДК 330.34:338.2

Вітер Д.В.,

*кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник відділу правових проблем
митної справи ДНДІ митної справи*

Інноваційна економіка і зовнішньоекономічна політика держави: концептуалізація теоретичної моделі

Досліджуються концептуальні підходи до побудови теоретичної моделі інноваційної економіки в контексті переорієнтації зовнішньоекономічної політики держави; приділяється увага впливу ліберальної та неоліберальної концепцій на структуру моделі інноваційної економіки.

Ключові слова: державне регулювання економіки, зовнішньоекономічна політика держави, інноваційна економіка, лібералізм, неолібералізм.

Viter D.V. Инновационная экономика и внешнеэкономическая политика государства: концептуализация теоретической модели

Исследуются концептуальные подходы к разработке теоретической модели инновационной экономики в контексте переориентации внешнеэкономической политики государства; обращается внимание на влияние либеральной и неолиберальной концепции на структуру модели инновационной экономики. *Ключевые слова:* государственное регулирование экономики, внешнеэкономическая политика государства, инновационная экономика, либерализм, неолиберализм.

Viter D.V. Innovation economics and foreign policy of the state: konkontseptualizatsiya theoretical model

The conceptual approaches to the development of innovation-based economy theoretical models in the context of the reorientation of public foreign economical policy are investigated; draws attention to the influence of liberal and neo-liberal concept on the structure of a model innovation economy.

Key words: state regulation of economy, public foreign economical policy, innovation-based economy, liberalism, neoliberalism.

Постановка проблеми. Геополітичні та геоекономічні реалії сучасного світу диктують кожній країні нові умови економічного розвитку. Такі умови визначаються стратегічними пріоритетами, що формуються в новій системі міжнародних відносин, детермінуючи позицію кожної окремої країни щодо вироблення власної геополітичної стратегії. В цьому процесі важливу роль відіграє зовнішня політика держави, особливо в частині її узгодженості з національними інтересами у сфері економічної безпеки, оскільки основні пріоритети та стратегічні цілі, визначені зовнішньою політикою, впливають на формування відповідних цілей і пріоритетів внутрішньої та зовнішньої економічної політики.

Одним з головних пріоритетів зовнішньої політики України визначено курс на європейську інтеграцію, що передбачає виділення кілька основних цілей у сфері зовнішньоекономічної політики держави, які, втім, на практиці не завжди виявляються такими, що однозначно сприяють забезпеченню передусім економічної безпеки. Серед основних цілей зовнішньоекономічної політики України щодо ЄС виділяються розвиток економічного, фінансового та науково-технічного співробітництва, активізація торговельних відносин з країнами ЄС, залучення іноземних інвестицій в Україну, реформування соціально-економічної інфраструктури держави тощо. Відповідно сформовані на основі визначених цілей завдання зовнішньоекономічної політики щодо ЄС передбачають активну участь України в європейських інтеграційних програмах у більшості сфер суспільного розвитку, адаптація до умов, продиктованих ГАТТ і СОТ, тощо. Проте на практиці досягненню вказаних цілей та вирішення завдань зовнішньоекономічної політики держави стають на заваді певні обмеження, що стосуються не тільки реального стану національної економіки, нестабільності в політичній сфері, нерозвиненості соціальної інфраструктури, а й відсутності чіткого бачення місця України в сучасній геополітичній моделі світу, що стримує проведення необхідних реформ з урахуванням інтересів національної безпеки.

Неолиберальна позиція, що пропонується українській економіці, на сучасному етапі розвитку країни залишається під питанням, адже передбачає нехтування державним регулюванням економіки. Позбавлена державної підтримки, національна економіка, як правило, неспроможна самостійно забезпечити об'єктивні умови для формування потужної зовнішньоекономічної політики з орієнтацією на пріоритети національних економічних інтересів, зорієнтуватися щодо порівняльних і конкурентних переваг в усіх галузях, створити конкурентне середовище, сформувавши основу для впровадження нової моделі економіки. Складний шлях від економіки, орієнтованої на імпорт, через економіку, орієнтовану на експорт, до інноваційно-орієнтованої економіки передбачає для України збереження та активне використання державних засобів регулювання, що особливо чітко актуалізується проблемами формування та реалізації зовнішньоекономічної політики держави.

Деякі з проблем розвитку неолибералізму, його зв'язку із зовнішньоекономічною політикою, економічною політикою держави, змінами моделі економіки та глобальними процесами у світовій економіці, що впливають на оновлення змісту економічних процесів, досліджувалися В.Будкіним, І.Валлерстайном, О.Васильєвим, Р.Гасановим, Д.Гелбрейтом, Я.Жаліло, В.Коломойцевим, В.Найдьоновим, Т.Палмером, М.Портером, Дж.Робінсоном, А.Сменковським, В.Тарасовичем, О.Чувардинським та іншими вітчизняними і зарубіжними науковцями.

Мета статті. Мета статті зумовлена тим, що однією з найскладніших проблем у цьому аспекті є зовнішньоекономічна політика держави, яка орієнтується на розвиток багатосторонніх

відносин поза визначенням геополітичного партнера. Це призводить до збереження сталої моделі зовнішньоекономічної політики, знижуючи адаптивність національної економіки до динаміки розвитку міжнародних економічних відносин та унеможливаючи економічне зростання країни.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що узгодженість внутрішньоекономічних інтересів держави з її зовнішньополітичним вектором розвитку передбачає реалізацію в межах зовнішньоекономічної політики наступальної та захисної функцій. Ефективність взаємозв'язку, що утворюється між засобами забезпечення прагнення країни отримати конкурентні переваги (й бажано абсолютні) в міжнародному економічному просторі, що гарантує їй реалізацію власного економічного потенціалу на світовому ринку, та забезпечення безпеки національної економіки на основі відтворення адекватної структури національного господарства відповідно до національних інтересів та цілей зовнішньоекономічної діяльності, визначаються узгодженістю основних принципів та пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики держави. Це підтверджується загальноприйнятою тезою про те, що ефективна зовнішньоекономічна політика неможлива без ефективної внутрішньої економічної політики, що має відображатися в конкретній моделі зовнішньоекономічної політики держави, в якій відбуваються певні зміни, зумовлені впливом сучасних тенденцій розвитку світової економіки.

Як зазначає О.Чувардинський, "вітчизняну економіку важко адаптувати до тенденцій та закономірностей світового господарства, через: по-перше, недосконалу структуру експортно-імпорتنних потоків, оскільки в експорті переважає сировинна група товарів, а в імпорті - кінцева продукція споживчого призначення, що є економічно невиправданим; по-друге, невизначеність і непослідовність законодавства щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності; по-третє, високі податки на експортну продукцію з огляду на кон'юнктуру світових ринків щодо окремих видів продукції" [4]. Дійсно, сучасні тенденції формування зовнішньоекономічної політики в Україні характеризуються інтеграційними прагненнями, прискоренням економічного розвитку, динамізацією зовнішньоекономічних зв'язків, лібералізацією принципів регулювання економіки за рахунок зменшення або істотного обмеження державних засобів регулювання на користь ринковим, збільшення експортного потенціалу держави. Ці тенденції зумовлюють визначення конкретних цілей зовнішньоекономічної політики держави, а також конкретних інструментів і засобів її реалізації.

Головним інструментом реалізації зовнішньоекономічної політики на сьогодні залишається сукупність макроекономічних заходів, спрямованих на регулювання імпорту-експорту та забезпечення нормального функціонування економіки країни. Зовнішньоекономічна активність економічних агентів унаслідок цього розглядається як основний показник ефективності макроекономічних засобів та інструментів реалізації зовнішньоекономічної політики держави. З погляду ж конкретних цілей здійснення зовнішньоекономічних операцій важливим є вичленування із загальної сукупності інструментів реалізації зовнішньоекономічної політики тих, які безпосередньо забезпечують досягнення цих цілей, а саме: торговельно-політичних інструментів, пов'язаних з дотриманням сучасних принципів протекціонізму і політики обмеження у торгівлі (тарифні та нетарифні методи регулювання ЗЕД), та валютно-політичних інструментів, пов'язаних з монетарною політикою держави. При цьому необхідно брати до уваги, що далеко не всі засоби, які використовуються для досягнення зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних цілей держави, є однозначними та виправданими для зростання національної економіки. Створення, наприклад, конкурентних переваг для вітчизняних виробників за допомогою політики протекціонізму у сфері імпорту має бути тимчасовим, а не постійним, оскільки в останньому випадку економічний розвиток лише стримується, чим знижується можливість переорієнтації національної економіки на інноваційний шлях розвитку. Дійсно, захисна функція зовнішньоекономічної політики передбачає регулювання імпорту, особливо в періоди реструктуризації окремих галузей виробництва або подолання наслідків економічних криз. Проте вона стосується, передусім, стратегічно важливих для держави сфер, які забезпечують інтереси національної безпеки за умови побудови інноваційної економіки.

Як основні характеристики інноваційного типу розвитку економіки доцільно розглядати адаптивність суб'єктів та об'єктів інноваційної діяльності до елементів інноваційного процесу, наступальну економічну політику держави у сфері інноваційної діяльності, інституціоналізацію інноваційної діяльності, зростання питомої ваги наукомісткої продукції в загальному об-

сязі виробництва продукції. При цьому важливим є те, що інституціоналізація інноваційної діяльності передбачає розширення сфери державного регулювання економічного розвитку, зумовлюючи необхідність формування адекватної сучасним запитам економічної політики. Зростання ж питомої ваги наукомісткої продукції в загальному обсязі виробництва продукції пов'язано з низкою інших важливих проблем, серед яких увагу привертають проблеми фінансування інноваційної діяльності: реструктуризація державного бюджету, зміна основних схем фінансування інноваційних проектів, зниження рівня контролю за використанням бюджетних коштів; зростання ризику неповернення коштів або низька ефективність їх раціонального та цільового використання при субсидюванні, наданні безвідсоткових позик, пільговому кредитуванні; зовнішні інвестиції за умови переходу повних або часткових прав власності до інвестора тощо.

У цілому наведені характеристики мають на практиці низку змістових складових, які можуть розглядатися як фактори, що негативно впливають на забезпечення національної безпеки, і, передусім, безпеки економічної - теоретичного погляду (наприклад синергетичного підходу) вони пов'язані з параметрами та умовами розвитку системи, тому їх доцільно розглядати в контексті здатності системи відтворюватися на певних етапах розвитку, зменшуючи зовнішні впливи, а також її здатності до саморегуляції. Більше того, важливим виявляється те, що "в рамках синергетичного підходу відмовляються від кількісних оцінок (виконують тільки якісні), але така поступка у вимогах щодо базової моделі має перевагу, оскільки з'являється можливість використовувати відносно прості моделі, що допускають проведення ефективного аналізу" [2, с. 35].

Проблеми саморегульованості системи в теоретичних моделях, побудованих на основі синергетичного підходу, не вирішуються. Самоорганізаційні механізми економічної системи завжди детермінуються в цьому разі об'єктивними процесами, які з огляду на структуру самої системи є її елементами. Мінімізація орієнтації системи на зовнішнє середовище створює умови для розвитку її самозамкненості. Наприклад, О.Васильєв зазначає, що "сприйнятливість національних господарських систем до світових економічних криз залежить не тільки від інтегрованості в міжнародні зв'язки, а й від національних особливостей, насамперед таких, як частка тіньового сектору і рівень корумпованості в державі" [2, с. 40]. Фактично динаміка та позитивність розвитку системи, її внутрішня здатність долати кризові явища, зберігаючи структурну цілісність, детермінується впливом внутрішнього середовища, сукупністю зв'язків з іншими системами суспільства.

Більше того, чинники, на яких акцентовано увагу, є чинниками непрямого впливу, і перебільшення їх ролі у змінах стану системи не є повністю правильним, адже це призводить до утвердження необхідності пояснити рух економічної системи соціальними причинами та недоліками державного регулювання. О.Васильєв, наприклад, стверджує, що неефективність антикризового керування виключно економічними методами зумовлена саме соціальними причинами, які можуть бути визначальними тоді, "коли економічні механізми держави є недостатньо ринковими" [2, с. 40]. Власне, розглядати ринкові механізми як економічні механізми держави також є неправильним, оскільки вони належать до внутрішніх механізмів самоорганізації системи. При цьому, якщо до соціальних причин відносити тінізацію економіки та рівень корумпованості в державі, виникає дестабілізаційний ефект, хоча навіть якщо частка тіньового сектору економіки зменшується, а рівень корупції є мінімальним, система не уникне кризової ситуації, зумовленої загальними тенденціями макроекономічної ситуації в світі. За таких умов основні параметри функціонування системи, її структурні елементи потребують якісних змін, метою яких є стабілізація системи, відтворення позитивної динаміки її розвитку - потрібними стають інновації та інноваційні зміни.

В інноваціях логічно виділяються два основних плани - внутрішній і зовнішній, які збігаються з формою і змістом, причому, як зазначає В.Тарасевич, "змістовою основою інновацій є знання як результат процесу пізнання, а інформація є формою зовнішнього вияву цих знань" [3, с. 66]. У межах запропонованого дослідниками підходу до синергетики інновацій субстанціальність інновацій є релятивною самоорганізацією інновацій-системи, що полягає в продукуванні нового, яке, будучи позбавленим зовнішнього впливу, або не реагує на нього (через його "другорядність"), або створює умови для еволюції сталого. Але це лише вдосконалення, оскільки в такому разі не утворюються нові комбінації ознак, якостей тощо, немає виходу на якісно новий рівень розвитку інновацій-системи.

Наприклад, структура експорту, в якому й досі переважає тенденція до вивезення невідновлюваних ресурсів або продукції з низькою доданою вартістю, є нераціональною, якщо прибуток підприємств відповідних галузей не спрямовується на інвестування розвитку високо-технологічних галузей. Сировинний експорт повинен підтримувати інноваційний розвиток економіки і має тимчасовий характер, зумовлений зовнішньоекономічною кон'юнктурою. Крім того, враховуючи, що більша частка прибутку не потрапляє не тільки у сферу інноваційного розвитку, а й інколи не спрямовується навіть на модернізацію наявних виробничих потужностей, наслідком може бути повна залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури, яка має для національної економіки негативну динаміку (про це свідчить у тому числі ситуація на ринку металургійної продукції та машинобудування, де українські підприємства не витримують конкуренції з боку російських та китайських підприємств).

Дійсно, експортери за таких умов мали б спиратися на виважену валютну політику, але фактично політика посилення національної валюти продовжується. Це обґрунтовується зростанням споживчих цін, що здійснюється спекулятивно, у тому числі й за рахунок створення сприятливих інвестиційних умов для імпортерів, які, користуючись ситуацією, не інвестують, а посилюють власні позиції на внутрішньому ринку. Інвестиційна привабливість національної економіки, безумовно, важлива, але її інституційна та регуляторна обмеженість поряд з нерозвиненістю внутрішнього ринку призводять до розвитку негативних тенденцій, що свідчать про спад економічної динаміки. Ці процеси підсилюються зниженням платоспроможності попиту та реальних доходів населення, які в межах ліберальної концепції монетарної політики підтримуються кредитуванням, що стало однією з найвагоміших причин відомої фінансової кризи. Фактично зниження рівня заробітної плати, реальних доходів та платоспроможності населення поряд з нерівномірністю розподілу доходів негативно впливає на формування ефективного попиту, стримуючи розвиток ринку. Кредитне стимулювання споживчої спроможності населення (і загалом платоспроможного попиту) лише прискорило нарощування інфляційного процесу в економіці, подолати який з допомогою монетарної антиінфляційної політики не вдалося. З огляду на це сучасна економічна політика, всі її складові мають орієнтуватися на розвиток інноваційної економіки, що зумовлює формування відповідної інноваційної політики як складової внутрішньої і зовнішньої політики держави, спрямованої на створення, передусім, фінансово-економічних засад здійснення, підтримки, регулювання та стимулювання розвитку інноваційної діяльності, відтворення інноваційної моделі економічного розвитку та впровадження її в практику.

Необхідними є реструктуризація соціально-економічної та виробничої інфраструктури, корпоративних та державних інвестицій, стимулювання попиту на високі технології, збільшення державного фінансування та підтримки інноваційних проєктів (особливо на початкових етапах інноваційного циклу) з метою запобігання потраплянню технологій за межі країни та підвищення ефективності реалізації економічного потенціалу інновацій в країні. Ефективна інноваційна модель економічного розвитку також передбачає зміни у фінансуванні модернізації основних фондів підприємств, підвищення рівня капіталізації банківського сектору та кредитно-фінансової системи в цілому з метою реалізації довгострокових інвестиційних проєктів. Це актуалізує необхідність розв'язання проблем сучасної монетарної політики держави в цілому та визначення шляхів забезпечення ефективності реалізації економічного потенціалу стимулювання та підвищення попиту на інновації. Такий потенціал існує, але він здебільшого зумовлений необхідністю подолання впливу негативних факторів (наприклад підвищення конкуренції на внутрішньому ринку, нестабільність цінової ситуації на ринках та споживчої здатності населення, суттєве підвищення інноваційності зовнішніх ринків, зростання обсягів іноземних інвестицій у сферу науково-технічного розвитку тощо).

У цьому контексті інвестиційно-виробнича модель організації зовнішньоекономічних зв'язків, яка пропонується національній економіці, має розглядатися не як кінцева мета, а як етап розвитку національної економіки, метою якої за умов інтернаціоналізації світової економіки має бути визначена інноваційна модель організації зовнішньоекономічних зв'язків. Така модель потребує не тільки зміни підходів до переорієнтації, технічного переозброєння виробництва, створення сприятливого інвестиційного клімату, а й, передусім, зумовлює структурні зміни в самій системі народного господарства, яке завдяки інноваційному прискоренню здатне забез-

печити для себе конкурентні переваги, що уможливають ефективну реалізацію економічного потенціалу держави в міжнародному економічному просторі з урахуванням інтересів національної безпеки. За таких умов зберігається важлива для системної моделі умова топологічної стійкості, яка означає, що "результати, здобуті в рамках останньої на якісному рівні, не залежать від конкретного вигляду використаних у моделі функціональних залежностей, а визначаються тільки їх найбільш загальними властивостями" [2, с. 35].

Унаслідок цього забезпечення рівноважного процесу економічного розвитку детермінується здатністю кожної зі складових економічної системи бути рівноважною. Наприклад, шляхи досягнення зовнішньоекономічної рівноваги визначаються ефективним поєднанням таких загальних принципів економічної політики, як вільна торгівля і протекціонізм, які стосуються не тільки державного регулювання економічного розвитку, а й окремих галузей економіки, у тому числі й конкретних напрямів утворених або утворюваних зовнішньоекономічних зв'язків, що передбачає коригування відповідно до тенденцій макроекономічної ситуації, передусім, макроекономічної стабільності. До цього варто додати й здатність досягати системою стратегічної мети зовнішньоекономічної політики, якою логічно виступає досягнення й дотримання зовнішньоекономічної рівноваги, яка переважно пов'язується з платіжним балансом країни (сукупність платіжних потоків між країною та її зарубіжними партнерами), хоча більш доцільним у контексті запропонованого підходу було б пов'язувати зовнішньоекономічну рівновагу із забезпеченням процесу стабільного макроекономічного відтворення при пропорційному розвитку економіки.

Висновки. Інноваційна модель організації зовнішньоекономічних зв'язків має коригуватися з урахуванням основних напрямів державного регулювання економіки, що забезпечує синтетичну єдність принципів та підходів до теоретичного осмислення як процесів економічного розвитку, так і реальної практики управління цими процесами, а також передбачає врахування наявних моделей забезпечення політики економічного розвитку. Наприклад, розуміння того, що до моделей регуляторного забезпечення інноваційної політики пасивного виду "належить така інноваційна політика, яка пов'язана з триманням лише сучасних інновацій, які їх нетто-експортери дозволяють перенести до найбільшої у світі групи менш технологічно розвинутих країн" [1, с. 68], на концептуальному рівні має наслідком твердження про те, що зовнішньоекономічна політика здебільшого розглядається як превентивний інструмент забезпечення інтересів національної безпеки, об'єктом застосування якого стає імпорт, що становить потенційну небезпеку для економіко-політичної незалежності держави. Однак превентивним він може бути названий з урахуванням того, що його використання, як правило, обмежується зниженням обсягів імпорту в окремих галузях, секторах економіки або за окремими видами товарного виробництва (застосовується переважно щодо тих секторів або товарів, які мають стратегічне значення для держави).

Низка ж проблем, зокрема, проблема ресурсного забезпечення, є актуальною лише для країн, залежних від імпорту-експорту, в тому числі, наприклад, енергоносіїв, або ж для країн з відсталою з технічного погляду виробничою інфраструктурою. З огляду на це збереження комплексності у підході до вирішення проблем забезпечення економічної безпеки та стабільного розвитку національної економіки в процесі переходу до нового типу економічних відносин є одним з найважливіших завдань.

Список використаних джерел

1. Будкін В. Інноваційна модель розвитку національних економік / В. Будкін // Економіка України. - 2010. - № 6. - С. 67-79.
2. Васильєв О. Синергетичні підходи в антикризовому регулюванні (теоретичний аспект) / О. Васильєв // Економіка України. - 2010. - № 9. - С. 34-40.
3. Тарасевич В. Про синергетику інновацій / В. Тарасевич // Економіка України. - 2009. - № 4. - С. 65-74.
4. Чувардинський О. Зовнішня політика України в умовах світової економічної інтеграції й глобалізації / О. Чувардинський // Економіка та держава. - 2006. - № 2. - С. 36-39.